

*Тацяна Марозава*

## **ЛАБАРАТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ БДУ 25 ГОД: ПА СТАРОНКАХ ЛЕТАПІСУ**

У студзені 2007 г. лабараторыя беларускага фальклору БДУ адсвяткавала свой 25-гадовы юбілей. Многа гэта ці мала – 25 гадоў гісторыі? Як вядома, час вымяраецца не толькі гадамі, месяцамі, гадзінамі, але і справамі – рэальнымі дасягненнямі, якія вызначаюць сутнаснае напаўненне гісторыі. Якімі яны былі, гэтыя 25 гадоў, для першай у Беларусі лабараторыі беларускага фальклору, адкрытай у ВНУ? Здзейснім невялікі экскурс па старонках яе летапісу.

Стварэнне лабараторыі беларускага фальклору ў БДУ было падрыхтавана фалькларыстычнай працай на літаратурных і моўных кафедрах філалагічнага факультэта, якія з 60-х гг. XX ст. ажыццяўлялі збіральніцкую дзейнасць ў межах абавязковых фальклорных практык са студэнтамі першых курсаў. Ініцыятарамі адкрыцця НДЛ (навукова-даследчай лабараторыі) былі выдатныя беларускія фалькларысты XX ст. Рыгор Шырма і Генадзь Цітовіч (апошні два гады працаваў у лабараторыі на стадыі яе станаўлення). Дзякуючы іх зацікаўленай падтрымцы ў вышэйшых дзяржаўных установах рэспублікі (Міністэрстве адукацыі, Савеце Міністраў БССР) звярнулі ўвагу на праблему захавання нацыянальнай спадчыны беларускага народа ў межах універсітэцкай навукі. Практычны ўдзел у падрыхтоўцы абгрунтаванняў і адкрыцці НДЛ беларускага фальклору і дыялекталогіі прымалі выкладчыкі вуснай беларускай і рускай народнай творчасці на філалагічным факультэце Ніл Гілевіч і Вера Захарава.

У выніку пастановай Савета Міністраў БССР у студзені 1981 г. БДУ былі вылучаны сродкі для правядзення даследаванняў па беларускім фальклору і дыялекталогіі. У адпаведнасці з гэтым у складзе Праблемнай НДЛ сацыялагічных даследаванняў (якая існавала як структурнае падраздзяленне Навукова-даследчай часткі БДУ) быў утвораны сектар «Даследаванне беларускага фальклору і дыялекталогіі» ў колькасці пяці штатных супрацоўнікаў (1 старшы навуковы супрацоўнік, кандыдат філалагічных навук, 3 малодшых навуковых супрацоўнікі, з іх 1 кандыдат філалагічных навук, старшы лабарант). Сектар афіцыйна функцыяніраваў на філалагічным факультэце. З часам у сектары была сканцэнтравана ўся збіральніцкая дзейнасць філалагічнага факультэта: практыкі па фальклору і дыялекталогіі, рэгулярныя комплексныя экспедыцыі супрацоўнікаў. Адразу пасля адкрыцця сектара пачалі фарміравацца архівы з фальклорнымі і дыялекталагічнымі запісамі і фонаархіў, запісы з якіх класіфікаваліся і рыхтаваліся да выдання.

Плэнная праца супрацоўнікаў сектара была заўважана кіраўніцтвам факультэта, у выніку чаго былі падрыхтаваны абгрунтаванні аб неабходнасці

рэаганізацыі сектара ў самастойную лабараторыю. Загадам па БДУ ад 14 лістапада 1985 г. на базе сектара «Даследаванне беларускага фальклору і дыялекталогіі» была створана НДЛ беларускага фальклору і дыялекталогіі пры кафедры беларускай літаратуры. Фінансаванне лабараторыі ажыццяўлялася на аснове навуковых праектаў. Першым загадчыкам лабараторыі быў абраны выпускнік філалагічнага факультэта, вучань Рыгора Шырмы Васіль Ліцьвінка.

У пачатку 1990-х гг. лабараторыя афіцыйна была пераведзена пад узначаленне кафедры беларусазнаўства, на якой тады працавалі выкладчыкі фальклору. А з 1994 г. і па сённяшні дзень лабараторыя функцыянуе пры кафедры тэорыі літаратуры, якая забяспечвае выкладанне фальклору на філалагічным факультэце.

**1 красавіка 2003 г.** Вучоным саветам Навукова-даследчай часткі БДУ было прынята Палажэнне, у якім афіцыйна замацоўвалася новая назва лабараторыі як лабараторыя беларускага фальклору. Скасаванне ў назве «і дыялекталогіі» было абгрунтавана тым, што з 1996 г. навуковыя даследаванні этналінгвістычнага характару ў лабараторыі не праводзіліся, а матэрыялы дыялекталагічных практык пачалі канцэнтраватца ў архіве новаўтворанай на філалагічным факультэце кафедры гісторыі беларускай мовы, якая пачала самастойна ажыццяўляць дыялекталагічную практыку з 1997 г.

У розныя гады ў лабараторыі працавалі: Васіль Ліцьвінка, Галіна Кутырова, Вера Астрэйка, Мікалай Антропаў, Анатоль Літвіновіч, Ларыса Сергун, Людміла Марушкевіч, Мікола Котаў, Уладзімір Раговіч, Марына Харчанка, Людміла Дарашэнка, Валянціна Трайкоўская, Ігар Запрудскі, Рыма Кавалёва, Алена Шырына, Ірына Мячыкава, Мікалай Сірата, Юрый Выдронак, Віктар Каратай. Іх пачэсная праца знайшла сваё выражэнне ў збіральніцкай і выдавецкай дзейнасці, сярод якой нельга не згадаць зборнікі фальклорных твораў і метадычныя рэкамендацыі па збіранню фальклору:

Беларускі фальклор у сучасных запісах. Брэсцкая вобласць. Традыцыйныя жанры / уклад. В. А. Захарава. Мн., 1973.

Песні сямі вёсак: Традыцыйная народная лірыка Міншчыны / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 1973.

Песні народных свят і абрадаў / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 1974.

Лірычныя песні / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 1978.

Лірыка беларускага вяселля / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 1979.

Народныя казкі-байкі, апавяданні і мудраслоўі / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 1983.

Палескае вяселле / уклад. В. А. Захарава. Мн., 1984.

Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць / уклад. В. А. Захарава, Р. М. Кавалёва, В. Д. Ліцьвінка, У. І. Раговіч. Мн., 1989.

Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць / уклад. В. Д. Ліцьвінка, Г. Р. Кутырова. Мн., 1995.

Замовы / уклад. Н. С. Гілевіч. Мн., 2000.

Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорна-краязнаўчай практыкі студэнтаў 1 курса філалагічнага факультэта. Вып. 1. Каляндарная абраднасць Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці (сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»). Мн., 1997.

Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў 1 курса філалагічнага факультэта. Вып. 2. Каляндарна-абрадавая паэзія (сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»). Мн., 1997.

Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў 1 курса філалагічнага факультэта. Вып. 3. Беларуская вясельная абраднасць (сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»). Мн., 1998.

Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў 1 курса філалагічнага факультэта. Вып. 4. Валачобныя песні (сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»). Мн., 1998.

Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта. Вып. 5. Купальская абраднасць (сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»). Мн., 1999.

**1 красавіка 2005 г.** загадам па БДУ НДЛ беларускага фальклору была рэарганізавана ў вучэбна-навуковую лабараторыю (ВНЛ) беларускага фальклору на бюджэтнай аснове фінансавання (упершыню ў гісторыі) у складзе вучэбнай і навуковай частак: адпаведна загадчыка лабараторыі, кандыдата філалагічных навук, 2 метадыстаў, 1 з іх кандыдат філалагічных навук, і лабаранта I кваліфікацыйнай катэгорыі; старшага навуковага супрацоўніка, навуковага супрацоўніка і малодшага навуковага супрацоўніка.

У лабараторыі атрымала сваё развіццё універсітэцкая фалькларыстычная навуковая школа, якая адлічвае пачатак з 1970 г. У розныя гады ў НДЛ беларускага фальклору і дыялекталогіі распрацоўваліся ўсе асноўныя напрамкі школы: лакальна-рэгіянальнага вывучэння нацыянальнага фальклору (тэарэтычную аснову заклалі кандыдаты філалагічных навук, дацэнты Вера Захарава, Рыма Кавалёва, Васіль Ліцьвінка); адукацыйна-культуралагічнай інтэрпрэтацыі фальклору як асновы этнічнай і традыцыйнай культуры народа (актыўна рапрацоўваў кандыдат філалагічных навук Васіль Ліцьвінка); этналінгвістыкі (тэарэтычны падмурак закладзены кандыдатам філалагічных навук, дацэнтам Мікалаем Антропавым).

Асноўным напрамкам навуковай дзейнасці лабараторыі была праблематыка лакальна-рэгіянальнага вывучэння нацыянальнага фальклору. Што і зразумела: усебаковае ўяўленне аб дынаміцы агульнанацыянальнай фальклорнай спадчыны, якая, згодна са сваім паходжаннем і асаблівасцямі функцыяніравання, заўсёды з'яўляецца рэгіянальна-лакальнай, можа быць сфарміравана толькі на аснове непасрэдных назіранняў над станам тых ці іншых фальклорных з'яў у канкрэтных адміністрацыйных адзінках (вёсках, раёнах, абласцях). Сярод іх – глабальныя дзяржаўныя пяцігадовыя тэмы, якія вызначалі навуковае развіццё лабараторыі 15 гадоў запар:

1) «Исследование современных процессов в белорусском фольклоре, его места в духовной жизни народа и его роли в создании художественной культуры общества эпохи развитого социализма» (1981–1985 гг.; навуковыя кіраўнікі – Вера Захарава і Ніл Гілевіч);

2) «Фольклорное наследие и его значение для современности» (1986–1990 гг., навуковы кіраўнік Васіль Ліцьвінка);

3) «Региональная специфика белорусского фольклора и его место в современной культуре» (1991–1996 гг., навуковы кіраўнік Васіль Ліцьвінка).

Пасля 1995 г. у лабараторыі распрацоўваліся адна-, двух- і трохгадовыя навуковыя праекты, якія закраналі пытанні рэгіянальнай спецыфікі беларускага фальклору:

1) «Жанрава-рэгіянальнае адрозненне беларускага фальклору і яго месца ў сучасным адукацыйным і культурным працэсе» (1996–1998 гг., навуковы кіраўнік Васіль Ліцьвінка);

2) «Фальклор як сродак вучэбна-выхаваўчага працэсу» (1997 г.; навуковы кіраўнік Валянціна Трайкоўская);

3) «Фальклор запаведных і памежных з Расіяй, Польшчай і Літвой рэгіёнаў» (2000–2002 гг., навуковы кіраўнік Васіль Ліцьвінка);

4) «Даследаванне і рэканструкцыя фальклору і этнакультуры Чарнобыльскага рэгіёна» (2003–2005 гг., навуковы кіраўнік Васіль Ліцьвінка).

Як бачым, па 2005 г. уключна гэта быў самы перспектыўны вектар навуковых даследаванняў у лабараторыі.

Другі напрамак навуковай дзейнасці лабараторыі – адукацыйна-культуралагічная інтэрпрэтацыя фальклору як асновы этнічнай і традыцыйнай культуры народа, вызначэнне яе самабытнасці – уключае наступныя аспекты:

- даследаванне ўзроўняў інтэрпрэтацыі фальклору ў адукацыі і культуры; аналіз форм і метадаў выкарыстання фальклору ў разнастайных узроставых (дзіцячых, маладзёжных і студэнцкіх, старэйшых), вясковых і гарадскіх, рознанацыянальных фальклорных калектывах;

- даследаванне дзейнасці рокфолькгуртоў; аналіз форм і мастацкіх узроўняў інтэрпрэтацыі фальклору ў друку, перыядычных выданнях, на радыё і тэлебачанні.

Напрамак распрацоўваўся на працягу 1981–2005 гг. у практычным ключы – праз стварэнне метадыкі перанясення на сцэну песеннага, інструментальнага і харэаграфічнага фальклору; выкарыстанне фальклору пры правядзенні свят і абрадаў, рэгіянальных і агульнанацыянальных фестываляў і знамянальных падзей, непасрэдным арганізатарам і ўдзельнікам якіх з’яўляўся нязменны на працягу 20 гадоў загадчык лабараторыі Васіль Ліцьвінка.

Этналінгвістычны напрамак навуковых даследаванняў распрацоўваўся ў лабараторыі з 1986 па 1992 г. падчас выканання навуковай тэмы «Этнолингвистическое исследование Белорусского Полесья», калі ў лабараторыі быў створаны навуковы калектыў пад кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук, дацэнта Мікалая Антропава. Тэма ўваходзіла ў дзяржаўную дзесяцігадовую праграму Акадэміі навук СССР па стварэнню Палескага этналінгвістычнага атласа. Пасля распаду СССР названы навуковы праект быў закрыт, а адсутнасць фінансавання не дазволіла ў складаных умовах сярэдзіны 1990-х гг. працягнуць развіццё этналінгвістычнага напрамку ў НДЛ беларускага фальклору і дыялекталогіі: члены навуковага калектыву, этналінгвісты, перайшлі на працу ў Акадэмію навук Беларусі.

У лабараторыі сфарміраваны пяць архіваў:

1. *Рэгіянальны архіў* змяшчае фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з усіх абласцей Беларусі. Тут вядзецца работа па сістэматызацыі і інвентарызацыі фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў, стварэнню тапаграфічнага каталога праведзеных экспедыцый, каталога інфарматараў і выканаўцаў фальклорных твораў. Зараз удакладняюцца складзеныя да 2005 г. рэестры рэгіянальных архіваў Віцебскай, Магілёўскай, Гродзенскай і Мінскай абласцей з мэтай паляпшэння зручнасці карыстання матэрыяламі.

2. *Жанравы архіў* змяшчае тэксты фальклорных твораў пэўных відаў і жанраў. Тут вядзецца работа па навуковай унутрыжанравай класіфікацыі фальклорных адзінак, вызначаюцца інварыянты і суадносныя з імі варыянты твораў, плануецца распачаць работу па стварэнню камп'ютэрнай базы дадзеных архіва з мэтай азнамлення ўсіх жадаючых з архіўнымі фондамі лабараторыі ў сетцы Інтэрнет.

3. *Аўдыё-* і 4. *відэаархівы* – змяшчаюць фона- і відэаматэрыялы: бабінны фонаархіў з запісамі 60–80-х гг. мінулага стагоддзя, відэакасеты, аналагавыя аўдыёкасеты. Тут вядзецца работа па расшыфроўцы твораў, іх пашпартызацыі, сістэматызацыі, вызваленню ад някасных запісаў. У хуткім часе плануецца распачаць работу па перазапісу бабінных фонаматэрыялаў на сучасныя носбіты інфармацыі з мэтай іх захавання і далейшага актыўнага выкарыстання. У тэхнічных адносінах гэта патрабуе не толькі часу і фінансавых сродкаў, але і правядзення рэстаўрацыйных работ, для якіх патрабуецца спецыяліст-этнамузыказнавед. гэтая работа пакуль яшчэ не пачалася.

5. *Фальклорны архіў іншых народаў свету* змяшчае фальклорна-этнаграфічныя запісы амаль з усіх рэспублік былога СССР і Усходняй Еўропы, а таксама з Кітая, Карэі, Індыі, Ірана. Тут вядзецца работа па сістэматызацыі і класіфікацыі матэрыялаў. Стварэнне рэестра названага архіва – перспектыўны план лабараторыі.

З 2004 г. лабараторыя выступае арганізатарам правядзення Міжнароднай навуковай фальклорна-этнакультуралагічнай канферэнцыі «Фальклор і этнакультура Палесся», якая кожны год прысвячаецца юбілеям вядомых славянскіх фалькларыстаў. У 2004 г. гэта было 80-годдзе Мікіты Талстога, у 2005 г. – 220-годдзе Зарыяна Даленгі-Хадакоўскага, у 2006 г. – 80-годдзе Анатоля Фядосіка. У 2007 г. плануецца правядзенне канферэнцыі, прысвечанай 115-годдзю Рыгора Шырмы.

З красавіка 2006 г. у лабараторыі распрацоўваецца новая навуковая тэма «Фальклор у сучаснай культуры беларускай моладзі» (нумар дзяржрэгістрацыі 20063629). Яна не ўкладваецца ў вядомыя напрамкі навуковай дзейнасці лабараторыі. Новы час дае жыццё новым навуковым арыенцірам. Дасягнуць іх – задача маладога пакалення супрацоўнікаў лабараторыі, якое вырасла на трывалым падмурку мінулых дасягненняў. Ад іх залежыць, ці з'явіцца ў нашым слаўным летапісы новыя старонкі.

**Сённяшні склад супрацоўнікаў лабараторыі**

*Вучэбная частка:* Марозава Таццяна – загадчык, к.ф.н., Каратай Віктар – метадыст, Лук’янава Таццяна – метадыст, Палавеня Настасся – лабарант I кваліфікацыйнай катэгорыі.

*Навуковая частка:* Белабровік Таццяна – лабарант I кваліфікацыйнай катэгорыі.

Аўтар выказвае падзяку Ларысе Міхайлаўне Багданавай і Вікторыі Аляксандраўне Крымавай, супрацоўніцам апарата кіравання Навукова-даследчай часткі БДУ, за дапамогу ў пошуках афіцыйных дакументаў, звязаных з функцыяніраваннем НДЛ беларускага фальклору і дыялекталогіі.